

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Валерій Кравчук,

кандидат юридичних наук,

заступник начальника відділу підготовки

прокурорів з організації роботи

Національної академії прокуратури України

УДК 340.12:342.5

Право на громадянську непокору та народний опір у забезпеченні сучасної демократії

Розвиток сильної демократії неможливий без розроблення та закріплення у законодавстві чітких і зрозумілих механізмів учасницької демократії. До таких належать насамперед ефективна виборча система, транспарентність та прозорість публічної влади, громадський контроль її діяльності, громадська експертиза та різноманітні діалогові форми демократії зі значним залученням громадян до процесу прийняття управлінських рішень у державі, що стають важливими чинниками підтримки довіри та авторитету громадянського суспільства до публічної адміністрації протягом усієї її каденції.

Однак, це далеко не весь спектр учасницької демократії. Доволі дискусійними правоможностями суспільства у взаємовідносинах з публічною владою є громадянська непокоря та народний опір, що пройшли світове становлення та сформувалися протягом кількох останніх століть як засоби кризової демократії. З однієї сторони наявність і можливість реалізації цих правоможностей народом значно по-

силують морально-правове підґрунтя демократичного правління, з іншої – залишаються нестабільними та незахищеними до зловживань інструментами політичного впливу та поступу.

Водночас актуальність наукових досліджень у цій сфері посилює те, що в Україні на шляху становлення ефективного народовладдя, так як і в багатьох інших державах, й зокрема пострадянського простору, зазначені форми політичного впливу застосовуються доволі часто. Разом з тим, робота з належного доктринального та юридичного обґрунтування змісту права громадянської непокори та народного опору є лише на початковому рівні.

Серед вітчизняних науковців, які приділили увагу у своїх працях означеній проблематиці можна виокремити таких, як: І. Галактіонова, М. Бойчук, В. Ковальчук, Р. Мельник, М. Панов, С. Погребняк, К. Повшук, М. Скригонюк, М. Тур, О. Уварова та інші.

Метою статті є дослідження інституту громадянської непокори як

правового феномену, відмінності його від інших форм опозиції демократичній владі та політичного супротиву, а також аналіз позитивних та негативних чинників реалізації права громадянської непокори та народного опору в сучасному демократичному суспільстві.

За часів середньовіччя право на супротив владі використовувалося як інструмент контролю над владою, однак воно визнавалося лише за патриціатом, дворянством, духовенством. Пізніше доволі тривалий час в історії розвитку державності вважалося, що піддані не можуть ставити під сумнів накази правителів і виступати проти їхньої політики. Прихильником найбільш високого порогу до громадської непокори був Т. Гоббс. У своєму пошуку радикальних засобів від анархії та всезагальної війни він надавав великі аванси державницькому абсолютизму. На відміну від Дж. Локка або Ш. Монтеск'є, Т. Гоббс виключав можливість розподілу влади, прямо стверджуючи, що «влада суверена в державі повинна бути абсолютною», незалежно від того, чи йдеться про єдину особу монарха, чи про колективного суверена в особі народного зібрання, як у демократичних або ж аристократичних державах. У будь-якому разі Т. Гоббс наділяє суверена виключним правом встановлювати й регулювати відносини власності, правом цензури будь-яких проявів суспільної думки тощо. Навіть у випадках очевидного віроломства або корисливих дій з боку суверена, піддані не мають права ці дії оскаржувати, оголошувати їх несправедливими, оскільки «той, хто скаржиться на свого суверена, скаржиться на самого себе». І все ж існує межа, за якою, як зазначав Т. Гоббс, піддані звільняються від зобов'язань коритися своєму суверенові і, отже, держава втрачає свою повну владу над ними. Ця межа жорстко визначається правом людини на захист власного життя, адже держава й виникає задля забезпечення цього визначального права

кожного людського індивіда, що вже не може бути відчужене жодною угодою, жодним соціальним договором [1, с. 9].

Утім, поступово панівною стала ідея про те, що одним з фундаментальних прав людини та основою демократії є право на опір нелегітимній владі та неправим законам. Дж. Локк першим визнав право на опір за усіма громадянами [2, с. 170-171].

Згодом американським дослідником Генрі Торо у науковий обіг введено поняття громадянської непокори. У 1849 році він опублікував есе «Про обов'язок громадянської непокори». Головна мета есе полягала у відповіді на питання: що має робити людина, яка повністю втратила довіру до тієї політичної системи, за якої судилося народитися. Варіантів дій не багато: покинути це суспільство або ж залишитися в ньому на правах внутрішнього емігранта. Для тисяч людей, які відчувають неприйняття діючої влади та аморальність, несправедливість дій влади – це утопія. Позитивна альтернатива, таким чином, зводилася до двох рішень: або філософська відчуженість і самозаглиблення, що досягаються тим чи іншим способом, або вибух протесту, спрямований проти існуючих аморальних інститутів влади, який очищує дух і совість. Це стало підґрунтям вироблення принципу відкритого політичного протесту, що на сьогодні є важливим принципом демократії [3, с. 116-117].

Право громадянської непокори як могутня ідея людської гідності, посилення ідеї політичної рівності, що становить ядро теорії справедливості, детально розглядається у працях таких мислителів, як: Д. Ролз, Т. Аллан, Х. Отфрід та інших.

Зокрема Д. Ролз, насамперед, аналізує громадянську непокору як політичний акт не тільки в тому сенсі, що він адресований більшості, стримує політичну владу, але також і тому, що це дія, активізована і виправдана політичними принципами,

принципами справедливості, які регулюють конституцію і соціальні інститути взагалі. Учиняючи акт громадянської непокори, людина апелює до почуття справедливості більшості спільноти і заявляє про те, що, відповідно до його обдуманого судження, принципи соціальної кооперації між вільними і рівними людьми не дотримуються [2, с. 320].

Т. Аллан розглядав громадянську непокору як спосіб апеляції до фундаментальних конституційних принципів, вона постає лише продовженням звичайних засобів вираження незгоди, право на яку захищатиме будь-яке вільне суспільство. Дослідник обґрунтував, що свідомо опозиційність та громадянська непокора мають важливу роль в прийнятті справедливих законів. Оскільки принципи рівності та чесності процедури є інтегральними компонентами верховенства права, будь-які дії держави, що порушують їх, не накладають на громадян жодних (правових чи моральних) зобов'язань до послуху; сваволя влади може викликати тільки свідомий опір, аж доки сама опозиція, за всіх умов, не почне загрожувати (чи й становити небезпеку) ідеалу суспільного блага. Хибні закони, котрі обмежують права громадян без належного на те виправдання, повинні бути відкинуті; відповідно, законослухняний громадянин (передбачаючи їхню шкоду для правового ладу загалом) цілком може дійти висновку, що правильним буде таким законам не коритися [4, с. 109, 121].

Право на громадянську непокору базується на особистій автономії індивідів і аж ніяк не означає, що держава повинна виявляти байдужість щодо питань правового послуху. Якраз навпаки, така автономія передбачає зацікавленість держави у досягненні добровільного підпорядкування праву. Звідси випливає, що індивіди, які виявляють незгоду шляхом громадянської непокори, не ставлять за головну мету заперечити закон. Це, власне, акт правосвідомих

громадян, що є наслідком їх власного тлумачення конституції і, хоча порушує окремі «офіційні» порядки, є законною та легітимною відповіддю на незаконну та нелегітимну вимогу [4, с. 113, 122].

Х. Отфрід, досліджуючи право громадянської непокори, акцентує на існуванні у дисидентів дилеми, що полягає у наявності теоретико-правового протиріччя та правового конфлікту між обов'язком і правом. Проте, на думку вченого, легітимність реалізації права громадянської непокори можлива, однак важливою передумовою цього є вичерпання інших форм протесту та опозиції. Базовими ж умовами легітимації громадянської непокори є: 1) наявність морально-правової мотивації; 2) публічність її прояву; 3) відсутність насильницьких форм її реалізації; та 4) співмірність засобів здійснення [5, с. 171-173].

Визначення та тлумачення права громадянської непокори у дослідженнях сучасних науковців теж доволі різноманітне. Наприклад, В. Ковальчук є прихильником фактичного ототожнення термінів «громадянська непокора» та «громадянський протест», звертає увагу, що вживаються вони для означення свідомого виявлення непослуху перед законом через релігійний, етичний чи політичний характер. У вужчому значенні громадянська непокора означає порушення закону, який є сам по собі несправедливим. Але цей термін використовується також для позначення протесту, що включає порушення закону як супутній акт протистояння конкретній політиці чи чинення тиску задля запровадження політичних реформ. У цілому ж акції громадянської непокори займають проміжне місце між конституційними формами політичної діяльності, з одного боку, і повстанням чи революцією, – з іншого. Їх можна вважати крайньою, але здебільшого прийнятною формою протесту у межах всього діапазону політичних методів, що використовуються у конституційно-правових

демократичних державах [6, с. 227, 229].

М. Тур проаналізував позитивний потенціал громадянської непокори як чинника демократизації політики. За результатами проведеного дослідження автор переконує, що громадянська непокора є політично активним елементом політичної системи, бо в кінцевому рахунку апелює до інстанції виборців. Межі і легітимність громадянської непокори визначаються функцією захисту позицій тих, чії права порушені [7, с. 119-120].

І. Галактіонова сформулювала визначення громадянської непокори як навмисне, свідоме адміністративне порушення закону або громадського порядку з метою привернення уваги представників влади та громадської думки (тут правильніше використати термін «громадськості» – В. К.) до необхідності змінювати законодавство, примусити владу змінити політику або вирішити певну гостру проблему. Практика громадянської непокори визнає як активне порушення закону, так і пасивне його ігнорування, як здійснення протизаконних дій, так і невідкорення загальноприйнятих нормам. Також дослідниця обґрунтовує позитивність явища громадянської непокори для розвитку і стабільності політичної системи, за умови якщо воно не використовується представниками політичних сил як засіб маніпулювання свідомістю громадян і якщо акції не набувають характеру масового беззаконня, що безпосередньо загрожує безпеці інших громадян і цілісності держави [8, с. 70, 74].

Разом з тим, серед вітчизняних вчених немає єдності щодо питання, чи є обов'язковою ознакою актів громадянської непокори порушення вимог законодавства. Наприклад, К. Павшук розглядає право громадянської непокори як можливість прояву громадянами політичної незгоди у вигляді опору чи повстання як його різновидів [9, с. 93]. С. Погребняком та О. Уваровою притриму-

ються думки, що громадянська непокора може мати як законні (мирні зібрання), так і незаконні форми вираження (відмова підкорятися законам) [10, с. 7].

Однак слід враховувати, що мирні зібрання, демонстрації, мітинги, що передбачені чинним законодавством і не супроводжуються правопорушеннями не є актами громадянської непокори, а скоріш сприймаються як форма реалізації політичних прав громадян, що регламентована законодавством. Оскільки саме умисне незаконне діяння політичного характеру, вчинене з метою залучення громадськості до проблем урядової політики та вимог до законодавчих органів щодо внесення змін у законодавстві, є основною сутнісною характеристикою громадянської непокори. Інститут громадянської непокори, умовно кажучи, балансує між правом і законом, проте не допускає насильства у будь-якому прояві, втім є останньою межею ненасильства.

Мирні зібрання (мітинги, демонстрації, походи) є формами виявлення публічній владі політичної незгоди, масовості та масштабності суспільного занепокоєння чи заперечення конкретних управлінських рішень. Втім, поняття мирні зібрання на сьогодні значно розширюється, адже охоплює все більше заходів публічного характеру (процесії, флешмоби, хепенінги, вуличні вистави тощо), головною метою яких є привернення уваги до тієї чи іншої проблеми, виявлення свого ставлення до певної політичної або громадської ініціативи та закликання до активної позиції та роздумів широкого кола членів суспільства.

Р. Мельник слушно зазначає, що право на мирне зібрання закінчується там, де починається перешкоджання або застосування сили, яка може завдати шкоди правам та охоронюваним законом інтересам третіх осіб. Навіть захоплення та політично вмотивовані акції протесту можуть в окремих випадках розглядатися як акції, які знаходяться під захистом

права на мирні зібрання, оскільки останні використовуються з метою міжособистісної комунікації з питань, що мають публічне значення та характер [11, с. 110].

Таким чином, динаміка та різноманіття сприйняття методів прояву політичного супротиву на сьогодні вкрай потребує вироблення чітких критеріїв розмежування кризових форм учасницької демократії від інших, що впливають з права громадянської непокори та права народного опору. Реалізація права на мирні зібрання (збори, мітинги, демонстрації, походи) у сучасній демократії доволі звичне явище, оскільки з розвитком громадянського суспільства та опозиційності владі, конфліктність у сфері публічного управління зростає, що є цілком прийнятним. Проте помилково розглядати демонстрації чи мітинги, та інші види мирних зібрань як форми реалізації права громадянської непокори навіть в умовах загострення політичного конфлікту, а останню як форму народного опору, оскільки це хоч і близькі, однак не тотожні за змістом поняття.

Громадянська непокора є однією з форм учасницької демократії, яка спрямована на відстоювання вищих людських та суспільних принципів буття, характеризується публічністю та мирністю діянь щодо виявлення незгоди з конкретними рішеннями та діями влади свідомого члена суспільства, однак чиниться з порушенням закону та добровільним прийняттям учасником діяння усіх, пов'язаних з цим, юридичних наслідків.

До визначальних ознак громадянської непокори можна віднести: 1) порушення закону учасниками акції непокори з одночасним визнанням ними принципів законності та підтримки чинної у державі юридичної системи; 2) мирність діянь та відсутність насильства; 3) виявлення незгоди з конкретними рішеннями та діями влади, проте загальне визнання конституційного ладу та політичного режиму; 4) добровільність прийняття юридичних наслідків за порушення

закону; 5) колективність або індивідуальність діянь. Прикладами громадянської непокори є: публічне та відкрите невиконання несправедливого закону; блокування, перекриття руху; страйки тощо.

Бунти, повстання, революції є крайніми формами політичної незгоди, які можуть бути пов'язані з справедливістю і у багатьох випадках – навіть виправданими. Разом з тим, усі вони спрямовані на зміну конституційного ладу протизаконними засобами. Повстання націлене на насильницьке захоплення влади, бунт та революція – на її знищення. Таким чином, проглядається суттєва різниця між крайніми формами політичного протесту та громадянською непокорою, однак, безперечно, у них є одна спільна ознака – протизаконність.

Слід погодитися з думкою, що на сьогодні громадянська непокора стає невід'ємною частиною політичної культури багатьох народів, це вкрай політизоване, менш дисципліноване, але більш схильне до використання жорсткого прямого тиску на владу явище [12].

Політологічне розуміння громадянської непокори викристалізує ще одне її завдання – інституціоналізацію протестної участі громадян з метою змінити за допомогою права обмежений статус індивідів, створити або відновити прямі і зворотні зв'язки між суспільством і державою, забезпечити повноправну участь і вплив громадян на політичні процеси для реалізації своїх соціальних, економічних, культурних, правових і політичних інтересів. Об'єктом громадянської непокори є інститути держави, а суб'єктом – індивіди, групи, колективи, об'єднання, які відчують порушення універсальних принципів, прав і свобод громадян або різного роду обмеження в соціокультурному плані. Реалізація права громадянської непокори забезпечує: 1) артикуляцію і агрегацію обмежених прав та інтересів; 2) мобілізацію колективних та групових ресурсів

для ослаблення тиску з боку влади; 3) стратегію розширення сфери впливу громадян на політичні процеси; 4) вироблення і реалізацію рішень соціально значущих проблем [13, с. 84].

Починаючи ще з 2005 року фактор об'єктивного існування права громадянської непокори активно враховувався та аналізувався при прийнятті управлінських рішень в Україні, й зокрема в обґрунтуваннях різних законопроектів. Наприклад, у пояснювальній записці до проекту Закону України «Про введення мораторію на реприватизацію майна в Україні» № 8160 від 19.09.2005 року прогнозувалося, що набрання значних обертів процесу перегляду приватизації, фактично у напрямку звичайного переділу власності від олігархів не лише завдають відчутної шкоди економічному потенціалу держави, але й можуть призвести до саботажу новими власниками приватизованого майна, різних небезпечних акцій громадянської непокори [14]. Очевидно зазначений аналіз і став причиною відмови від прийняття цього законопроекту.

Аналогічний прогноз надавався щодо розгляду урядового проекту Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» № 9127 від 08.09.2011 року, у пояснювальній записці до якого зазначалося, що він може бути неоднозначно сприйнятий суспільством, породити протестні настрої, викликати масові акції громадянської непокори [15].

Важко не погодитися з думкою М. Панова, який застерігає, що як правило, реформи, які запізнились, не дають бажаного ефекту; ті, що нав'язуються суспільству силоміць, поза соціальної потреби, можуть викликати акції непокори і навіть революційний опір мас. Реформи, що проводить держава, нерідко викликають незадоволення як консервативних груп (що не сприймають новації), так і радикалів: по-перше, своєю обмеженістю, фрагментарністю, част-

ковістю; по-друге, тим, що лише послаблюють соціальну напругу, знімають окремі проблеми, а не розв'язують увесь кризовий вузол [16, с. 318-319].

Цікаво, що можливі наслідки протистоянь суспільства і влади аналізуються та враховуються і міжнародними партнерами України. Так, у ч. 2 ст. 5 Рамкової угоди між Україною та Північним інвестиційним банком від 23.12.2005 року при визначенні режимів стосовно проектів передбачено, що Україна поширює на кожний проект повний і постійний захист й охорону від експропріації та громадянської непокори [17].

Як правило, громадянська непокора – акт, в якому індивіди беруть участь спільно, але в судовій практиці є випадки актів громадянської непокори, здійснених однією особою. Так, вкладник звернулася до банку про повернення вкладу, строк якого закінчився, проте банк вклад не повернув, запропонувавши спочатку продовжити термін дії за договором, а після відмови запропонував йому віддати частину грошових коштів у день звернення, а потім, коли з'являться гроші у банку, віддати залишок. З цією пропозицією вкладник погодився, але запропонував підтвердити цю домовленість письмово, шляхом складання та підпису боргової записки з вказаною сумою та датою повернення грошей, на що керівник відмовив в категоричній формі.

Після отримання відмови, вкладник, захищаючи свої законні права, здійснив акт громадянської непокори, пристебнувшись до турнікету в приміщенні банку, чим продемонстрував, що не покине приміщення банку. У відділення банку була викликана поліція, однак працівники поліції не застосовували до цієї особи жодних заходів примусу, а залишилися у приміщенні для охорони громадського порядку, також була викликана охорона банку. Після закінчення робочого дня керівництво банку привезло частину грошей і

повернуло вкладнику, а також керівник відділення банку написала розписку про повернення залишку суми за договорами наступного дня, що і було зроблено [18]. Хоча, на нашу думку, наведений приклад не є у повній мірі реалізацією права громадянської непокори як виявлення політичної незгоди, а скоріше є ілюстрацією конституційного права кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ч. 6 ст. 55 Конституції України). Однак, власне на цьому конституційному праві у значній мірі базується і право громадянської непокори.

Легітимність громадянської непокори також пов'язується з природою реакції людей на недоліки публічної влади на основі конституційних прав і свобод громадян. Тому міра непокори знаходиться у прямій залежності від того, наскільки політична система поважає інтереси громадян, суспільства. Реалізація права громадянської непокори досягає перенесення проблемного поля демократії з рівня державної політики на рівень громадянського суспільства, влада стає залежною від громадян. Саме цей аспект надає громадянській непокорі соціально орієнтований характер, стверджує і розширює права громадян, спрямований на забезпечення життєздатності демократичної політичної культури. Громадян-

ська непокора як інститут повинна бути спрямована на створення чи відновлення єдиної правової системи для громадян і держави з метою забезпечення принципів суспільного договору, соціальної рівності та партнерства громадянського суспільства і влади [13, с. 83-84, 91].

Підсумовуючи, важливо акцентувати, що комплекс базових прав кризових форм учасницької демократії (мирні зібрання; громадянська непокора та народний опір) мають різні характеристики, тактики реалізації та можливості впливу на рішення та діяльність публічної влади. У сукупності вони є важливою гарантією ефективної та сильної демократії у сучасних умовах розвитку державно-правової дійсності, функціонування дієвих механізмів та форм громадського контролю у публічно-правовій сфері.

Разом з тим, в умовах сучасної державотворчої реальності вважаємо, що пряме закріплення у Конституції України права на громадянську непокору та права народного опору як демократичних гарантій народовладдя є доволі передчасним, оскільки є небезпека їх тлумачення як прямого заклик до дії, що може призвести до значного дисбалансу взаємовідносин суспільства та публічної влади. Хоча, на нашу думку, у чинній Конституції України ці права у непрямій формі зафіксовано та підтримуються духом Основного Закону.

Список використаних джерел

1. *Гоббс Т.* Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / Т. Гоббс. – К.: Дух і літера, 2000. – 609 с.
2. *Ролз Дж.* Теорія справедливості / Джон Ролз; Под ред. В. В. Целищева. – Издательство НГУ, 1995. – 510 с.
3. *Торо Г. Д.* Высшие законы: Пер. с англ. / Г. Д. Торо; Общ. ред., предисл., сост. Н. Е. Покровского. – М.: Республика, 2001. – 412 с.
4. *Аллан Т. Р. С.* Конституційна справедливість. Літеральна теорія верховенства права / Т. Р. С. Аллан; Пер. з англ. Р. Семківа. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 385 с.
5. *Хёффе Отфрід.* Справедливость: философское введение / Пер. с нем. О. В. Кильдюшова под ред. Т. А. Дмитриева. – М.: Праксис, 2007. – 192 с.

6. Ковальчук В. Б. Право на громадянський протест як основоположне право людини та конституційні механізми його реалізації / В. Б. Ковальчук // Права людини в Україні в сучасних умовах: пошук нових механізмів утвердження та забезпечення. – Київ: Ліра-К, 2014. – С. 51-56.
7. Тур М. Г. Теоретичні моделі інтерпретації громадянської непокори в контексті демократичної легітимності / М. Г. Тур // Практична філософія. – 2007. – №1. – С. 118-124.
8. Галактіонова І. В. Громадянська непокора як явище в контексті політичної культури суспільства / І. В. Галактіонова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – 2009. – № 1. – С. 69-75.
9. Павшук К. О. Право на опір у контексті сучасних демократичних процесів / К. О. Павшук // Проблеми законності. – 2015. – Вип. 129. – С. 92-98.
10. Погребняк С. П. Сопротивление угнетению. Восстание. Революция (теоретико-правовой анализ в свете доктрины прав человека) / С. П. Погребняк, Е. А. Уварова // Право і громадянське суспільство. – 2013. – № 2. – С. 4-61.
11. Мельник Р. Форми мирних зібрань та їх характеристика через призму статті 39 Конституції України / Р. Мельник // Адміністративне право і процес: науково-практичний журнал / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка; Видавничо-поліграфічний центр «Київ. ун-т». – К., 2013. – № 4 (6). – С. 109-123.
12. Столкновение государства и личности // «Учительская газета». – № 25 от 17 июня 2003 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ug.ru/archive/696>
13. Деметрадзе М. Р. Политико-правовые аспекты гражданского неповиновения / М. Р. Деметрадзе // Полис. Политические исследования. – 2007. – № 4. – С. 83-99.
14. Про введення мораторію на реприватизацію майна в Україні: пояснювальна записка до проекту закону України № 8160 від 19.09.2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=25468
15. Про визнання такою, що втратила чинність Постанови Верховної Ради України від 9 вересня 2011 року № 3735-VI «Про прийняття за основу проекту Закону України про гарантії держави щодо виконання судових рішень»: пояснювальна записка до проекту Постанови 9127-П від 03.10.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=41295
16. Проблеми влади і права в умовах посттоталітарних трансформацій: міждисциплінарний аналіз: Монографія / М. І. Панов, О. Г. Данильян, С. І. Максимов та ін.; За заг. ред. акад. АПрН України М. І. Пано́ва, проф. О. Г. Данильяна. – Х.: Право, 2004. – 360 с.
17. Рамкова угода між Україною та Європейським інвестиційним банком: Міжнародний документ від 14.06.2005 // Офіційний вісник України від 27.09.2006. – № 37. – стор. 126. – стаття 2564.
18. Про відшкодування майнової і моральної шкоди, завданої неправомірними діями: Заочне рішення Ленінського районного суду м. Харкова, справа № 2-4535/09 від 24 листопада 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/7069424>

Кравчук В. М. Право на громадянську непокору та народний опір у забезпеченні сучасної демократії

Стаття присвячена дослідженню інституту громадянської непокори як правового феномену. Автор проаналізував відмінності громадянської непокори від інших форм опозиції демократичній владі та політичного супротиву. У статті розглянуті позитивні та негативні чинники реалізації права громадянської непокори та народного опору в сучасному демократичному суспільстві. Зроблено висновок про передчасність

прямого закріплення комплексу прав кризових форм учасницької демократії у Основному Законі держави.

Ключові слова: громадський контроль; учасницька демократія; громадянська непокоря; народний опір; мирні зібрання; кризова демократія.

Кравчук В. Н. Право на гражданское неповиновение и народное сопротивление в обеспечении современной демократии

Статья посвящена исследованию института гражданского неповиновения как правового феномена. Автор проанализировал отличия гражданского неповиновения от других форм оппозиции демократической власти и политического сопротивления. В статье рассмотрены положительные и отрицательные факторы реализации права гражданского неповиновения и народного сопротивления в современном демократическом обществе. Сделан вывод о преждевременности прямого закрепления комплекса прав кризисных форм участницкой демократии в Основном Законе государства.

Ключевые слова: общественный контроль; участницкая демократия; гражданское неповиновение; народное сопротивление; мирные собрания; кризисная демократия.

Kravchuk V. The People's Right to Public Defiance and Resistance in Providing Modern Democracy

The article is devoted to the investigation of the institution of civil disobedience as a legal phenomenon. The author analyzed the differences between civil disobedience and other forms of opposition to democratic power and political resistance. The article considers positive and negative factors of the realization of the right of civil disobedience and popular resistance in a modern democratic society. The conclusion is made about the prematureness of direct consolidation of the complex of rights of crisis forms of the Participatory democracy in the Basic Law of the State.

Key words: Public control; Participatory democracy; Civil disobedience; People's resistance; Peaceful assemblies; Crisis democracy.